

Валентина БОНЯК

професор кафедри теорії
та історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор

В. ГОРОБЕЦЬ

курсат ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ»

Мета дослідження – на основі аналізу доктринальних джерел сформулювати авторське визначення терміно-поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей».

Такий підхід до уточнення понятійно-категоріального апарату, як наголошують правники, є важливим завданням юридичної науки [1, с. 117], [2, с. 40]. Досліджувана категорія є невід’ємною складовою вказаного апарату і звернення до її визначення набуває особливої актуальності в сучасних умовах триваючої відкритої військової агресії російської федерації проти держави України, коли соціальної реабілітації потребує значна кількість воїнів-захисників та члени їх сімей.

З огляду на визначену нами дослідницьку мету, найбільш оптимальним вважаємо такий алгоритм, що передбачає розкриття змісту досліджуваного поняття, яке утворене від двох слів: реабілітація і соціальна.

Поняття «реабілітація» (від латинського: «habilitatis - придатність, здатність, спроможність; префікс «ге» - зворотна або повторна дія) означає відновлення придатності, здатності, спроможності. Цей термін вживається в усіх сферах суспільної діяльності людини (політичній, юридичній, в медицині, спортивній сфері та ін.) [3]. Не є винятком при цьому і соціальна сфера.

У словнику української мови під реабілітацією пропонується розуміти: 1. Поновлення доброго імені, репутації несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини. 2. Відновлення в правах людини, стосовно якої скасовано судовий вирок. 3. Комплекс заходів, спрямованих на повернення працездатності хворого; // Заходи, спрямовані на відновлення соціального статусу особистості [4].

Автори науково-довідникового видання «Глумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації» визначають реабілітацію як

лікувально-відновлювальні заходи [5, с. 32]. Окрім цього, вчені виокремлюють (поряд із медичною, професійною, фізичною) і реабілітацію соціальну та характеризують її як державно-суспільні дії, спрямовані на повернення людини до активного життя та праці, правовий і матеріальний захист її існування [5, с. 33].

У словнику іншомовних слів термін «соціальний» (від лат., товариський, громадський) трактується як пов'язаний з життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний [6].

Поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей» не знайшло свого відображення у національному законодавстві. Разом з тим, у Законі України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» суб'єкт законотворчості надає визначення терміна «реабілітація»: це комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем [7].

У іншому Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» законодавець терміно-поняття «соціальна реабілітація» стосовно вказаної категорії осіб трактує як систему заходів, що спрямовані на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації [8].

Водночас у змінах і доповненнях, внесених до ст. 4 цього ж нормативно-правового акта законодавець уточнює, що сфера дії цього Закону України поширюється і на військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних, добровольців Сил територіальної оборони) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовців військових прокуратур, осіб рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, осіб, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах

проведення антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, а також працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо в районах та у період її проведення, у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, а також мирних громадян, які проживали в районах проведення антитерористичної операції, у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, за умови, якщо такими особами не вчинено кримінальних правопорушень, в частині забезпечення їх медичними виробами, допоміжними засобами реабілітації, послугами медичної реабілітації, санаторно-курортним оздоровленням на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій лікувально-профілактичних закладів чи рішень військово-лікарських комісій незалежно від встановлення їм інвалідності [8].

М.І. Сиротюк, досліджуючи проблеми соціально-психологічної й фізичної реабілітації військовослужбовців, під соціальною реабілітацією такої категорії осіб пропонує розуміти відновлення їхнього фізичного та ментального здоров'я після стресової ситуації в умовах війни [9, с. 170].

Реабілітацію військовослужбовців - учасників бойових дій, В.В. Турбан визначає у такий спосіб: це цілісний комплекс медичних, фізичних, психологічних, соціальних, етичних заходів, спрямованих на відновлення у них здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до умов мирного життя [10]. Дослідниця уточнює, що соціальна реабілітація є системою заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу військовослужбовців, можливість стати повноцінним учасником соціального процесу. Учений резюмує, що в соціальному контексті реабілітація передбачає відновлення здоров'я людини, її соціального статусу, втраченого або зниженого через проблеми, що призвели до складної ситуації.

Як комплекс заходів, що спрямовані на відновлення людини в правах, у соціальному статусі, здоров'ї та працездатності характеризує соціально-психологічну реабілітацію військовослужбовців О.Л. Назаренко [11].

Інший вітчизняний правник, В. О. Лесков, соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових дій визначає у такий спосіб: це система психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, що спрямовані на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які брали участь у бойових діях в районах військових конфліктів [12, с. 16].

С.В. Базарний запропонував таку дефініцію поняття «соціальна реабілітація військовослужбовців»: це комплекс державних, суспільних та військових заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції військовослужбовця з інвалідністю або будь-якою психічною травмою в суспільство та військовий колектив, відновлення його соціального та військового статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності та подальшого проходження військової служби шляхом орієнтації в соціальному та військовому середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального та військового обслуговування [13].

Отже, усі вищенаведені судження вчених про поняття «соціальна реабілітація військовослужбовців» вважаємо логічно правильними, проте такими, що здебільше залишають поза увагою саме таку категорію, як учасники бойових дій та члени їх сімей. Здійснений нами аналіз вищевикладених підходів дає підстави для таких теоретичних положень, що мають методологічне значення для інтерпретації поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей»:

1) соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей ще не стала предметом досліджень вітчизняних науковців. Їх увага здебільше торкається соціальної реабілітації осіб з інвалідністю, військовослужбовців. Водночас запекла війна з агресором вимагає уваги саме до соціальної реабілітації досліджуваної категорії осіб;

2) відсутність єдності вчених у інтерпретації поняття «соціальна реабілітація». Досліджувану категорію визначають то-як державно-суспільні дії (О.А. Мерзлікіна, О.В. Гузій), то-як систему заходів (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», дослідження В.О. Лесков), чи-то комплекс заходів (Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», праці В.В. Турбан, О.Л. Назаренко) чи як процес відновлення фізичного та ментального здоров'я військовослужбовців після стресової ситуації в умовах війни (М.І. Сиротюк). Методологічно правильним вважаємо визначення досліджуваного поняття саме як систему заходів (система – сукупність взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у взаємозв'язку, взаємодії і утворюють певну цілісність, єдність);

3) дослідники здебільше не вказують на те, хто та на підставі чого має здійснювати такі заходи стосовно учасників бойових дій та членів їх сімей. Виняток складає дефініція поняття «соціальна реабілітація військовослужбовців», запропонована С.В. Базарним, який зазначає, що

така реабілітація є комплексом державних, суспільних та військових заходів.

З урахуванням вищевикладеного, пропонуємо таку дефініцію поняття «соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей» - це законодавчо визначена система державних, суспільних та військових заходів медичного (включно і лікувального), фізичного, військово-професійного та психологічного характеру, які спрямовані на створення і забезпечення умов для повернення цієї категорії осіб до активної участі у житті, відновлення їх соціального статусу й здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреб у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації.

1. Боняк В. О. Співвідношення поняття "орган охорони правопорядку України" із суміжними категоріями. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 117-125. URL. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5_22.

2. Сердюк І. А. Поняття, що відображають повну або часткову відсутність правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки праводієздатних суб'єктів: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 40-44. URL. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2019_1_10.

3. Реабілітація, її визначення, завдання, становлення, види, принципи. URL. https://tdmuv.com/kafedra/internal/fiz_reabil/lectures_stud/uk/med/health/.

4. Словник української мови в 20-ти томах. URL. <https://slovnkyk.me/dict/newsum/%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

5. Мерзлікіна О.А., Гузій О.В. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації. Львів, 2002. 48 с.

6. Словник іншомовних слів. URL. <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D1%EE%F6%B3%E0%EB%FC%ED%E8%E9>

7. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

8. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

9. Сиротюк М.І. Соціальна реабілітація військовослужбовців крізь призму часу. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 169 -170.

10. Турбан В. В. Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб: етичний аспект. URL. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/33.pdf>.

11. Назаренко О. Л. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців. URL. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2018/19.pdf

12. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». Хмельницький, 2008. 22 с.

13. Базарний С.В. Соціальна реабілітація військовослужбовців . URL. <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v32/38.pdf>.